ԻԲՆ ԽՈՐԴԱԴԲԵՀ

ԳԻՐՔ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐԻ ՈՒ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (ՔԻՏԱԲ ԱԼ-ՄԱՍԱԼԻՔ ՈՒԱ ԱԼ-ՄԱՄԱԼԻՔ)

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1 ... Կիբլա – Կիբլան այն ուղղությունն է, դեպի ուր դեմքով պիտի ուղղվի հավատացյալ սահմնդականր աղոթքի, կամ արարողությունների ժամանակ: Որտեղ էլ որ նա գտնվի պետք է ուղղվի դեպի Մեքքան, ավելի ճիշտ՝ դեպի Քաաբան: (Kıbla, A. J. Wensinck, D. A. King, EOI, CD-ROM, (V: 81b)):

2 Հավատացելոց իշխան – Իշխան հավատացելոց, տե՛ս Աբու Յուսուֆ, ծնթգր. 7:

3 Ողնուց (Կանոպուս համաստեղություն, Սուհայլ) - Երկնքի երկրորդ (Սիրիուսից հետո) պայծառ աստղը (-0, 75 աստղային մեծության): Լուսատվությամբ Արեգակին գերազանցում է 7800 անգամ: Արեգակից գտնվում է 160 պարսեկ հեռավորության վրա: (Հայկ. սովետ. հանրագիտարան, հ. 5, էջ 241):

4 Տասներկու հազար կանգուն – Կանգունը երկարության չափ է, որի միջին չափը հավասար է 54, 04 սմ-ի, թեև ըստ երկրամասի ու դարաշրջանի այն կարող էր լինել և ավելի սակաս: Հիմք ընդունելով վերոհիշյալ չափը փարսախը կկազմի շուրջ 6 կմ: (Хинц, Меры и веса, стр. 64-65):

5 Մեծ ծովը – Թերևս նկատի ունի համաշխարհային օվկիանոսը:

6 Քաաբա - «Քաաբա» բառը նշանակում է խորանարդ: Այսպես է կոչվում իսլամի գլխավոր սրբավայրը, դեպի որն ուղղվում են մահմեդականները աղոթքի ժամանակ (կիբլա): Մահմեդականի հիմնական պարտականություններից է ամենամյա ուխտագնացությունը դեպի Քաաբա: Քաաբան գտնվում է Մեքքայի գլխավոր մզկիթի կենտրոնում և քարե մի շինություն է, որն ունի 15 մ բարձրություն և 12x10 մ-ի վրա հիմք: Այս շինության արևելյան անկյունում, գետնից 1, 5 մ բարձրության վրա արծաթե շրջանակի մեջ գետեղված է հիմնական պաշտամունքի առարկան՝ «սև քարը», որը համարվում է որ Ալլահը ուղարկել է մարդկանց: Ենթադրվում է, որ այս քարը մետեորիտ է: (Ислам, энц. словарь, стр. 123):

7 Ալ-Մանսուրա – Խալիֆայության կազմում գտնվող Սինդ նահանգի գլխավոր քաղաքը, որը հիմնադրեց Ամր իբն Մուհամմադ իբն ալ-Կասիմը 738 թվականին: Այն գտնվում էր ժամանակակից Հայդարաբադ քաղաքից 47 մղոն դեպի հյուսիս-արևելք: (al-Mansura, Y. Friedmann, EOI, CD-ROM, (VI: 439b)):

8 Սև քարին – Նկատի ունի նույն Քաաբան: Տե՛ս ծնթգր. 5:

9 Խարլուխի թագավոր – Խարլուխը, կամ Կառլուկը թյուրքական ցեղերի խումբ էր, որ բնակվում էր Միջին Ասիայում: Սրանց մասին առաջինը հիշատակում են չինական աղբյուրները, հաղորդելով 640-650-ական թթ. մասին: Այդ ժամանակ նրանք բնակվում էին Իրտիշ գետի վերին հոսանքներում: Այնուհետև՝ 8-րդ դարի սկզբին, նրանք տեղաշարժվեցին դեպի արևմուտք, դեպի Միջին Ասիա: Այդ ժամանակվանից հետո է, որ նրանց մասին հաղորդում են արաբ պատմիչները: (Karluk, C. E. Bosworth EOI, CD-ROM, (IV: 658a)):

10 Մավերաննահր – Մա վարա ալ-նահր, կամ Անդրգետյան նահանգ, այսինքն Ամու Դարիա (Ջայհան, Oxus) գետից այն կողմ գտնվող միջինասիական նահանգները (Transoxiana): Խորասանից մտնելով այս շրջանները, արաբները աստիճանաբար (մինչև Ը դարի կեսերը), նվաճեցին իրանական ժողովուրդներով բնակեցված այս

երկիրը: Այստեղ. առաջին հերթին պետք է նչել Սուղդը (Սողդիանա) իր Բուխարա և Սամարկանդ քաղաքներով և Խորեզմը:

Սակայն մահմեդականության տարածումը և մանավանդ օղուզ (թուրքմեն) ցեղերի ներխուժումը կերպարանափոխեց Մավարաննահրը, որը հենարան դարձավ հիչյալ ցեղերի՝ դեպի Իրան և Առաջավոր Ասիա կատարած ավերիչ արշավանքների համար: Սուղդի և Խորեզմի իրանական բնիկ ժողովուրդները թույլ գտնվեցին ներխուժող բարբարոս տարրի առջև և Մավերաննահրի զգալի մասը ժամանակի ընթացքում թուրքացավ: (Իբն ալ-Ասիր, էջ 391):

[11] Արմենիակոն (Արմինիակ) նահանգ – Տե՛ս Արմինիակուսի տեր (սահիր). Բալադուրի, ծնթգր. 103:

[12] Կողոնիա (Կուլունիյա) – Քաղաք-ամրոց Փոքր Հայքում, Գայլ գետի ափին: (ՀՀՇՏԲ, հ. 3, էջ 198–199):

[13] Խաղտիք (Խալդիյա) – Երկիր (նահանգ) Փոքր Ասիայում, հին և միջին դարերում: Գտնվում էր Սև ծովի հարավ-արևելյան առափնյայում, ծովի և Ճորոխի միջև, Հայաստանի սահմաններից մինչև Տրապիզոն: (ՀՀՇՏԲ, հ. 2, էջ 632):

[14] Սակարիա (Սաղարի) գետ – Գետ Փոքր Ասիայի արևմուտքում, որը թափվում է Սև ծովը:

[15] Տուրմարխ — Տուրմարխը իր հրամանի տակ ուներ 500 նետաձիգ, 300 վահանակիր և 100 նիզակակիր: (Կոստանդին Ծիրանածին, էջ 233):

[16] Գրունգար — Որոշ հրամանատարական պաշտոնների անվանում Բյուզանդիայում՝ Զ-Ը դարերում: Դրունգարի պաշտոն կար նավատորմում, որը կայսերական նավատորմիղի հրամանատարն էր: Այս նույն անունով կային նաև այլ պաշտոններ: (Сов. Ист. Энц., т. 5, стр. 388).

[17] Կոմս, հեկատոնտարքոս, դեկարքոս, լոգոթետ — Տարբեր հրամանատարական պաշտոններ Բյուզանդիայում:

[18] Բադդ – Տե՛ս Դինավարի, ծնթգր. 21:

[19] Վադի – Ենթադրաբար՝ Վադի ալ Քուրդ, վայր Հայաստանում, Ուրմիա լճի մոտակայքում: Բնույթը անորոշ: Հիշատակում է արաբ աշխարհագիր Յակուտը: (ՀՀՇՏԲ, հ. 4, էջ 731)

[20] Խամլիջ – Ենթադրաբար Խազարների Իթիլ մայրաքաղաքի երկու հիմնական թաղամասերից մեկի աղավաղված անվանումն է: (Артамонов, История хазар, стр. 395).

[21] Ֆարմա – Եգիպտոսի նավահանգիստներից մեկը Միջերկրական ծովի ափին, որը ամենամոտ կետն էր ցամաքով բեռները մինչև Կարմիր ծովի նավահանգիստներ հասցնելու համար: (Milaha, S. Soucek, G. Oman, EOI, CD-ROM, (VII: 40b)):

[22] Կուլզում — Հին քաղաք և նավահանգիստ Կարմիր ծովի ափին: Բառը ծագում է հունական Կլիսմա, կամ Կլեյսմա անվանումից: Այն գտնվում է Նեղոսից մինչև Կարմիր ծով հասնող ջրանցքի գետաբերանում: (al-Kulzum, E. Honigman, [R. Y. Ebied]), EOI, CD-ROM, (V: 367b)):

[23] Ջար – Արաբական նավահանգիստ Կարմիր ծովի ափին: Գրեթե ողջ միջնադարի ընթացքում ալ-Ջարը մատակարարողի դեր էր կատարում Մադինայի համար, որից գտնվում էր մի օրվա հեռավորության վրա: Այն կառուցված էր կիսով չափ ցամաքի և կիսով չափ ափամերձ կղզու վրա: Ջարը կարևորագույն տարանցիկ կայան էր Եգիպտոսի, Եթովպիայի, Հնդկաստանի ու Չինաստանի համար: (al-Djar, A. Dictrich, EOI, CD-ROM, (II: 454b)):

[24] Երեք կայան (մարհալա) – Տե՛ս Բալադուրի, ծնթգր. 80:

[25] Իսհակ իբն Իսմաիլ – Այստեղ հավանաբար պետք է լինի ոչ թե Հայաստանի (Արմինիայի) տեր, այլ Երկրորդ Արմինիայի տեր, որը հենց համապատասխանում է

Վիրքին՝ Տփղիս մայրաքաղաքով: (Վ. Տ.-Ղ.)

[26] *Կարնո քաղաքի մոտից է – Եփրատի ակունքը Կարինից հյուսիս գտնվող Ծաղկավետ լեռների հարավային լանջերին է:*

[27] *Սալսալայի լեռներ – Սալսալա անունով բնակավայր կա Նփրկերտից ոչ հեռու: Հավանաբար նույն անունն է տրվում նաև մոտակա լեռներին: (Վ. Տ.-Ղ.)*

[28] *Արեեյան ծովը – Կարող է լինել ինչպես Պարսից ծոցը, այնպես էլ Արաբական ծովը:*

[29] *Առան գետ – Հավանաբար նկատի ունի Կուր գետը: Տե՛ս նաև Ազուան (ալ-Ռան) գետ, Յակուբի (պ.), ծնթգր. 38:*

[30] *Նահրաբան – Տիգրիսի վտակներից:*

[31] *Դվին գետ – այսպես են անվանում միջնադարի արաբ հեղինակներից ոմանք Արաքսը (ՀՀՇՏԲ, հ. 2, էջ 148):*